

مباحث چالش برانگیز دستور زبان فارسی در ایران

لیلا شهریاری

دانشجوی دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد گچساران
shahryari.leyla57@gmail.com

چکیده

در گذشته محققان نوشتن قواعد و دستور زبانی را که مردم هر روز به آن تکلم می کنند، ضروری نمی دیدند و شاید حتی برای آنان چنین کاری بیهوده بود. این موضوع از زمانی فکر قشرهایی از جامعه را که به نوعی با امر آموزش در ارتباط هستند درگیر کرد که بیگانگان به کشور رفت و آمد پیدا کردند. در این هنگام بود که مدون کردن قواعد دستور زبان برای تسهیل و تسریع آموزش آن به غیر فارسی زبانان مورد توجه قرار گرفت. پس از ورود اسلام به ایران، زبان عربی تا مدت ها زبان علم و فضل به شمار می آمد و زبان فارسی مورد توجه اهل علم نبود. به همین دلیل، در آن دوره کسی به فکر تدوین قواعد دستور زبان فارسی و نگاهداشت آن از آمیزش با زبان عربی نمی افتاد. در این میان مستشرقانی که در پی آمدن به ایران، با زبان و فرهنگ آن آشنا و گاه شیفته فرهنگ و ادب آن شده بودند، برای بهره گیری هرچه بیشتر از ادب و فرهنگ غنی ایرانی، در صدد تدوین قواعد زبان فارسی برای آموزش راحت تر آن برآمدند. کتابهای که این مستشرقان در باب دستور زبان فارسی نگاشته اند، اغلب به زبان های انگلیسی و فرانسوی و آلمانی و ایتالیایی است. دستور زبان هایی که اروپائیان برای زبان فارسی نوشته اند، بیشتر به دست مستشرقان و کشیشان و مبلغان مسیح بوده است. این دستورها بیشتر به منظور تعلیم زبان فارسی به غیر فارسی زبانان نگاشته شده اند. گاه برخی از اروپائیان برای انجام ماموریت هایی نظامی یا سیاسی یا مذهبی به ایران فرستاده می شدند و در نتیجه به یادگیری زبان فارسی نیاز داشتند. گاه این کار هدفی علمی و فرهنگی نیز در برداشته است. با وجود اینکه این دستور زبان ها در دوران گذشته تدوین شده اند، برخی از آنها هنوز هم جزو بهترین دستورهایی هستند که برای زبان فارسی تألیف شده اند.

واژه های کلیدی: مباحث، چالش برانگیز، دستور زبان فارسی

تاریخچه دستور زبان فارسی

قدیمی ترین اثری که پیش از همه به قواعد زبان فارسی اشاره کرده، دانشنامه ی علایی است که ابن سینا در بخش منطق آن وقتی می خواهد از دلالت لفظی سخن بگوید، کلمه را به سه قسم: اسم، کلمه (فعل) و ادوات (حرف) تقسیم می کند و ۲ صفحه در این باره می نویسد پس وی اولین دستور نویس است. از قدیمترین کتاب هایی که مباحث دستوری را مطرح کرده اند، المعجم از شمس قیس و پس از آن کتاب گمشده ای است از ابو حیان نحوی به نام «منطق

الخرس فی لسان الفرس» و دیگر «حلیة الانسان فی حلیة اللسان» از ابن مهنا و در فرهنگ هایی مثل: جهانگیری، برهان قاطع و انجمن آرای ناصری در قرن ۱۱ در چین کتابی چاپ شد به نام «منهاج الطلب» که بسیار جامع و ممتع است، در هند در قرن ۱۳ تحقیق القوانین از حاج یحیی حیران از قرن ۱۳ نوشتن کتاب عادی دستور فارسی به شیوه صرف و نحو عربی و دستورهایی فرنگی آغاز شد، از جمله:

- قواعد صرف و نحو فارسی: عبدالکریم بن ابی القاسم ایروانی
- صرف و نحو فارسی: حاج محمد کریم خان کرمانی
- تنبیه الصبیان: مسعود بن عبدالرحیم الانصاری

«دستور سخن» و خلاصه ای آن و «دبستان سخن» از میرزا حبیب اصفهانی که در حقیقت پایه ی دستورهایی امروز فارسی هستند، به شیوه ی دستور زبان های فرنگی نوشته شده و اصطلاح «دستور» نیز از نام «دستور سخن» گرفته شده است (کمالی نهاد، ۱۳۹۰: ۲-۳).

نحو و اهمیت دستور زبان فارسی در ویرایش آن

«دستور زبان فارسی سطحی از مطالعه نظام زبان است که در آن فقط نشانه های زبان و قواعد ترکیب آن ها برای ساختن کلمات و عبارات و جمله های زبان بررسی می شود» (شاهری لنگرودی، ۱۳۸۲: ۶۰). این سطح از دو بخش صرف و نحو تشکیل می شود: «صرف به بحث از تغییرات صوری، ادوات دستوری (مانند نشانه های مفرد و جمع و مذکر مؤنث و تغییرات پایانی اسماء و افعال و جز این ها) و نحو به مسائل مربوط به ساخت جمله و روابط اجزای جمله با یکدیگر یا به طور کلی قواعد جمله بندی می پردازد» (پورجوادی، ۱۳۷۵: ۷). با توجه به این که جمله مهم ترین ابزار ارتباط و انتقال پیام و به عبارتی مبدأ ارتباط زبانی است؛ لذا شناخت آن به منزله کوچک ترین واحد ارتباط بشری اهمیت بسیاری دارد. واشقانی فراهانی بر این عقیده است که توسعه ارتباط با افزودن به شمار جمله امکان پذیر می شود و بزرگ ترین متن های معنی دار چیزی نیستند، جز زنجیره ای از جمله ها که پی در پی میان نویسنده و گیرنده ارتباط مبادله می شود (واشقانی فراهانی، ۱۳۹۰: ۱۶۶). بنابراین، ما برای ایجاد متن های معنی دار نیازمند الگو و قواعدی هستیم که در زبان فارسی تحت عنوان دستور زبان مطرح می شود. اما متأسفانه، امروزه ساختمان